ENDEVINA, ENDEVINALLA

ESTUDI INTRODUCTORI

PERTANY aquesta obra a l'època de maduresa de l'autor, quan ja els recursos dramàtics li són plenament coneguts i exerceix sobre ells un domini admirable. Això fa que, tot partint gairebé sempre d'una situació temàtica prou semblant, el matrimoni que intenten imposar-li a la filla els pares, bé un d'ells –generalment la mare, però potser fins i tot el pare–, bé tots dos alhora, amb una persona que aquella no estima, el desenrotllament dramàtic de situacions i personatges adquiresca trets diferenciadors d'una obra a altra. El pretendent, un dels elements sobre els que es carrega normalment la comicitat (l'altre és el pare o la mare pretenciosos, ridículs, que volen *pujar de classe* a través de la relació amb aquestes persones pretesament superiors, o a través de la via del matrimoni de la filla) resulta sempre una persona falsa, que vol aparentar el que no és –major nivell econòmic, social o cultural que els protagonistes– i la falsetat del qual es descobreix sovint gràcies a la intervenció d'un *deus-ex-machina*, és a dir, la intervenció d'un element exterior, que el reconeix i desvetla la seua vertadera identitat o demostra la inconsistència de la seua superioritat pretesa. La filla apareix enamorada d'un jove, les característiques socials o personals del qual no sempre són plenament positives: en les primeres obres de l'autor algun d'ells presenta trets que l'acosten fins i tot al món del lumpen, tot i que sempre està dotat d'un fons bo, una *bona naturalesa*, sobre la que actuarà la virtut regeneradora de la seua enamorada –enèrgica, decidida, realista, mamprenedora–...

Sense allunyar-se, doncs, d'aquest esquema, les peces més originals d'Escalante ho són precisament pel tractament que fa dels personatges, i per la inclusió de noves variants (lingüístiques, socials, etc.). En *Endevina, endevinalla...* el tret caracteritzador del personatge negatiu –Sabino, el fuster– és la presumpció de saviesa, la cultura (falsa) que fa gala, per destacar-se per damunt de la resta, i que tothom admira. Enfrontat a ell, i per tal de demostrar la incosistència dels seus coneixements, el tio Perico el sotmet a un constant bombardeig de preguntes i endevinalles, completament destarifades, algunes inventades, altres pertanyents a la tradi-

ció popular, moltes de les quals es mantenen encara vives. Contra la pseudo-ciència de Sabino s'aixeca l'a-ciència del tio Perico, el pensament tradicional que, al capdavall, serà qui guanye la partida.

Ultra altres consideracions, el principal atractiu de l'obra rau en la utilització d'aquest material d'evidents arrels populars per part del tio Perico contra Sabino, així com en l'enfrontament d'aquest amb un segon pretendent, també rebutjat, el boticari Benito, tots dos personatges grotescs, i les ridícules pretensions dels pares de Pepeta, el matrimoni de la qual serveix de motor de la història. A destacar també l'existència d'un dot d'una protectora o madrina –un altre tema recurrent en moltes d'aquestes peces; en el cas que ens ocupa una aristòcrata, la baronessa de Puff– que serà per a Pepeta si aquesta es casa i, sobretot, si es casa bé i a gust de tots.

L'obra està escrita, com és habitual en el nostre autor, en versos octosíl·labs, tret dels que s'integren en dues seguidilles compostes –forma estròfica aquesta molt utilitzada a la primera època, preferentment per a les escenes de galanteig, però més aviat estranya a la fase de maduresa– que són, conseqüentment, heptasíl·labs (6) i pentasíl·labs (8), i d'uns altres set que formen un joc de paraules, amb diferents mesures per vers (la disposició dels quals, d'altra banda, sembla, en aquest cas concret, purament aleatòria). En total, doncs, dels 861 versos que compta la peça són octosíl·labs 840, és a dir el 96,8 % d'aquests. Pel que fa a les estrofes, també presenta l'obra la particularitat, ja assenyalada en estudiar-ne altres de la mateixa època, del predomini quasi absolut de la forma romanç (el 85 % dels versos s'ordenen tot seguint aquest esquema). Els diferents romanços s'alternen aleatòriament amb curtes sèries de redondilles i quartetes, a més de les altres variants estròfiques més a dalt assenyalades.

L'estructura mètrica de l'obra és, doncs, la següent:

vv.	1-100	romanç í a
	101-172	romanç í
	173-316	romanç á
	317-432	romanç é
	433-448	redondilles
	449-452	quarteta
	453-468	redondilles
	469-472	quarteta
	473-500	redondilles
	501-504	quarteta
	505-512	redondilles
	513-516	quarteta
	517-520	redondilla
vv.	521-524	quarteta
	525-528	redondilla
	529-532	quarteta
	533-540	redondilles
	541-586	romanç á e
	587-686	romanç é a
	687-807	romanç á a (amb un joc de paraules intercalat –vv. 746-752–, de diverses mesures, i sense rima).
	808-847	romanç í a
	848-861	seguidilles compostes

Percentualment trobem els següents resultats:

romanç			732 vv.	85 %
	en	á	144 vv.	19,7 %
		í a	140	
		é	116	
		á a	114	
		é a	100	
		í	72	
		á e	46	
redondilles			84	9,8 %
quartetes			24	2,8 %
seguidilles			14	1,6 %
joc de paraules			7	0,8 %

* * *

Per a la fixació del text hem comptat amb la primera edició (A), publicada a València el 1876 a la impremta de Juan de Mariana y Sanz; la segona (B), del 1884, feta també a València per Ramon Ortega, i la inclosa al segon volum de les Obres Completes (OC).

ENDEVINA, ENDEVINALLA
O
EL TIO PERICO

pieza bilingüe, en un acto y en verso, [a] *

representada por primera vez
con extraordinario éxito en el teatro
de la calle de Ruzafa, [1]
la noche del 10 de diciembre de 1875. [2]

PERSONAJES	ACTORES
Salvaora	Sra. Sancho
Pepeta	» Senís
El tio Perico	Sr. Mora
Bertomeu	» Torromé
Sabino	» Esteve (D.A.)
Benito	» Senís
Micalet	» Navarro

A las señoritas
doña Emilia y doña Irene León y González.

Mis apreciables señoritas: la singular predilección que siempre les ha merecido a ustedes mis obras, me anima a dedicarles la presente. Yo quisiera que fuese más digna de los distinguidos nombres que van al frente de ella; pero tal es la bondad de ustedes, que estoy firmemente persuadido dispensarán los defectos del autor, en gracia a los buenos deseos del amigo.

q.s.p.b.

E. Escalante

---

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1315-1319.

ACTO ÚNICO

Interior de una habitación modestamente amueblada. Puerta al fondo y dos laterales.

ESCENA PRIMERA

Bertomeu y Salvaora.

BERTOMEU. Salvaora, estic content.
SALVAORA. ¿A quin sant eixa alegria?
BERTOMEU. Me s'entoixa que li ha eixit
un atre novio a la xica.
SALVAORA. ¿I Benito, el boticari? 5
BERTOMEU. Hasta que vejam com pinta
este, no convé escamar-lo.
Per supost, donya Martina,
la baronessa del Puf,
sempre des de Loriguilla [3] 10
me diu en totes les cartes:
«Si casa usted a la niña,
mi deseo es que se case
con una persona digna, [b]
de talento, de instrucción 15
sobre todo, y me lo avisa
usté con tiempo, pues quiero
ser de la boda madrina».
Ja veus lo que s'interessa.
SALVAORA. És molt lo que mos estima; 20
si t'alcançara un estanc...
BERTOMEU. El teler me'l deixaria.
Per supuesto, el tal Sabino
mos vindria de perilla,

perquè té les qualitats 25
que eixa senyora desitja.

SALVAORA. ¿I qui és ell?

BERTOMEU. ¡Oh! ¡La persona
más sabia y más instruida!...
Però si tu el deus conéixer.
¿Tu te'n recordes del dia 30
que anàrem a passejar
allà pac a la Petxina?[4]
¿No trobàrem un chiquillo
gordillonet, en levita?

SALVAORA. Sí; que al llevar-se el sombero 35
pe'a fer-me una cortesía,
notí que estava un poc calvo.

BERTOMEU. Calvo, justets, això indica
que es uno de esos talentos...

SALVAORA. ¿I què professió exercita, 40
o quin empleo? Perquè ell,
segons s'explica,[c] venia
de triar uns revoltons[5]
en la peanya.[6]

BERTOMEU. Sí, filla,
son pare és fuster, però a ell 45
no li entra la fusteria.
Com sap tant, tota la seua
esperança la té *fija*
en seguir una carrera.
Jo notí que mos seguia 50
fa temps, mes hui s'ha acostat
el home, en molta política,
i ha estat parlant en nosatros
un rato. ¡Què explicativa!
¡Quin memorión! Ha tractat 55
d'història, d'astronomia,
de lleis, de veterinària,
de fi... metafi... en fi, xica,
que jo acabí per no entendre'l.
Ell hu sap tot.

SALVAORA. ¡Eso admira! 60

BERTOMEU. Ha quedat en vindre luego
a fer-mos una visita.

SALVAORA. ¿I Pepeta?

BERTOMEU. Ella se riu...

SALVAORA. I se riurà mentres vinga
per ací son tio Perico. 65
¿No veus que ell te la capgira?

Pues el fill de ta germana
també pareix que s'explica.
Bertomeu, creu-me, que es fiquen
en la seua barberia, 70
i ací, quant manco visites,
millor.

BERTOMEU. Tu mai feres lliga[7]
en Perico.

SALVAORA. ¿En ton germà?
Ni ara, ni mai, ni en la vida,
pues vol saber més que tots, 75
i de tot lo món se fisga,[8]
i a tot lo món li trau faltes,
i ell ne té un sac.

BERTOMEU. Vinga, vinga...

SALVAORA. ¡Veges sempre qui destorba
els festejos de la xica! 80
Ara l'ha presa en Benito,
i eixe xic, el millor dia
s'avorrix i te s'allarga.[9]

BERTOMEU. Com jo tinguera la ditxa
de que l'atre...

SALVAORA. Mentres Pere 85
vinga ací, tindràs moïna.[10]

BERTOMEU. Tu exageres molt.

SALVAORA. I tu,
en tocar-te a eixa família...

BERTOMEU. Enròn ies[11] teues.

SALVAORA. La tonta
sóc jo de gastar saliva. 90

BERTOMEU. No la gastes.

SALVAORA. Pues arregle's
vosté com puga a sa filla. *Vase por la puerta derecha.*[d]

ESCENA II

Bertomeu y Micalet por el foro.

BERTOMEU. L'ha pres en comins.[12] Confesse
que Pere és trapisondista,
un poquet fisgó[13] i xansero, 95
però esta dona amotina.[14]
Ademés, li dec favors,
i el agraïment obliga...

Al que jo l'escamaré
és al meu nebot.

MICALET. Bon dia. 100

BERTOMEU. *[Apart]* En nomenar-lo... Ara caic
per què ve tan a sovint.

MICALET. *[Apart]* [15] Respire; no està Benito.

BERTOMEU. ¿Què hi ha de nou?

MICALET. Res, que vinc...
vinc a [a]faitar-lo.

BERTOMEU. ¡Si m'has 105
afaitat este matí!

MICALET. Té raó. ¿Vol que li talle
els cabells?

BERTOMEU. ¡Mal enemic!
L'última volta me feres
quatre[e] tresquilons o cinc. 110

MICALET. Vosté, que menejaria
el cabildo.

BERTOMEU. ¡Haurà serril!
Cabildo... Tu, que fent música
en les tisores, ric... ric,
pareixia que esquilaves 115
a un gos.

MICALET. ¿Pepeta està dins?

BERTOMEU. ¿Pepeta?... *[Apart]* [16] Vaig a deixar-lo
atònit... *[Alt]* S'està vestint.

MICALET. ¿Se'n van?

BERTOMEU. No; però ha de vindre
un nòvio nou que li ha eixit... 120

MICALET. ¿Que li ha [e]ixit un atre nòvio?
¿I el boticari?

BERTOMEU. Este xic
és un talento, i a Pepa
li convé un home instruït,
un sabio.

MICALET. ¿Tan sabio el fan? 125

BERTOMEU. Això és lo que no s'ha vist. [17]

MICALET. ¿Sabrà més que el tio Perico?

BERTOMEU. ¡Què comparança, infeliç!

MICALET. Tio, pos jo li volia
parlar...

BERTOMEU. Conec el teu pit, [18] 130
no et canses.

MICALET. És que Pepeta
me vol.

BERTOMEU. Engany.

MICALET. Quan jo hu dic...
BERTOMEU. Ella obedirà a son pare,
i si a bones no obedix,
me l'emporte de València 135
i pose terra per mig;
conque lleva-t'heu del cap.
[Apart] Més tieso no el deixa un tir.

Vase derecha.

ESCENA III

Micalet y Pepeta por la izquierda.

MICALET. ¡Por vida del otro Dios! [19]
Pues no havia jo previst 140
eixe cas; si se l'emporta,
entonses, adiós, Madrid. [20]
PEPETA. Micalet...
MICALET. Trau-me de penes.
PEPETA. T'ha contat mon pare...
MICALET. Sí,
tot. ¿Conque en el boticari 145
hi ha un atre que competix?
PEPETA. ¡Lo pitjor és que està en ell
entusiasmat!
MICALET. Segons diu,
és un Sèneca. [21]
PEPETA. Sap molt;
però, ¿què m'importa a mi 150
el seu talent, quan en tu
tinc posats els meus sentits?
MICALET. Està en que ton pare acaba
de pegar-me un estufit.
PEPETA. ¿Li has declarat?...
MICALET. Té la idea 155
d'endur-se-te'n llunt d'ací.
PEPETA. Jo li hu diré al tio Perico
apenes vinga esta nit.
MICALET. Qui va a dir-li-hu en seguida
sóc jo.
PEPETA. ¡Mira que és castic! 160
Ara que el tio a Benito
ja el tenia sofregit.
MICALET. Pues si agarra per son compte

al sabio, se divertix.
Vaig a buscar-lo, i tal volta 165
li afixca[22] algun embolic.

PEPETA. Vés volant, saragatero...[23]

MICALET. Per el aire. ¡Adiós, gesmil! *Vase Micalet por el fondo.*

PEPETA. Mentres tingam de la banda
al tio Perico, estic 170
satisfeta i confià
que en la nostra havem d'eixir.

ESCENA IV

Pepeta y Benito por el foro.

BENITO. ¿Hi ha llicència?

PEPETA. ¡El boticari!

BENITO. ¿Se pot?...

PEPETA. Passe vosté avant.
Sempre tan cumplit.

BENITO. Salut, 175
pomell de flors cordials:[24]
flor de malva, flor de til·la,
flor de saüc, flor d'asahar.

PEPETA. No me vinga en eixes flors,
que ningun paper me fan, 180
pues gràcies a Déu no estic
ni siquiera co[n]stipà.

BENITO. El dolient sóc jo, i vosté
la triaca[25] del meu mal.

PEPETA. ¡Triaca!...

BENITO. El bàlsem tranquilo, 185
les píldores d'Hollovay.[26]

PEPETA. No tinc jo tanta virtut.

BENITO. ¡Eixarop clarificat![27]
¡Si vosté pe'al meu pit
és el únic pectoral![28] 190
L'extracte de regalissia[29]
no és tan dolç, ni tan suau
ni tan fi, com deu ser eixa
boqueta de melrosà.[29b]

PEPETA. ¡Jesús! Sempre a eixos potingos 195
m'està vosté comparant.

BENITO. ¿Hi ha en lo món cosa millor
per a l'infeliç malalt

que els ingüents d'una recepta
quan està ben ordenà? 200

PEPETA. Faça el favor...

BENITO. ¡Bella-dona! [30]

PEPETA. Torna-li la trompa... [31]

BENITO. Els anys
del meu dolor la devien
commoure, tinga pietat.
Dos mesos i mig estic 205
un dia i atre esperant
que es decidixca...

ESCENA V

Dichos y el tío Perico por el fondo.

PERICO. Salud
i pessetes pe'a gastar.

PEPETA. ¡El tio Perico!

BENITO. ¡El tio
Perico! ¡Voto a sant Blai! 210

PERICO. Ací me tens.

PEPETA. Quant m'alegre.

BENITO. Sempre mos té que estorbar.

PERICO. ¡Oi! ¡Adiós, basilicón! [32]
¿Com estem? Vinga eixa mà.

BENITO. ¿Basilicón?... Señor mío, 215
ja li tinc manifestat
que no me traga mals noms.

PERICO. ¿Eixe nom és algun mal?

BENITO. Fa temps que en les seues bromes
la bilis m'està exaltant. 220

PERICO. ¿La bilis? ¿Sap vosté quina
medicina és molt provà?

BENITO. ¡Té gràcia la cosa! Este home
a mi me voldrà ensenyar.

PERICO. Sí senyor, i és més: el cure 225
en manco que canta un gall.
Prenga vosté óxido hídrico.

BENITO. ¿Oxi... què?

PERICO. Aigua del p[o]ual.
Ompli el llibrell; si ne té,
és millor una ferrà. 230
Aboca un cabàs de grava,
la remeneja, i al pap.

Pega dos voltes, se sacsa
com un cubilet, i al quart
¡si li queda a vosté bilis 235
en lo cos, done jo el cap!

PEPETA. ¡Bona medicina!

PERICO. El deixa
com un espill.

BENITO. Animal.

PERICO. Home, ¿i vosté és boticari?
No hu diga, que se riuran... 240
¿Té açò traça?...

PEPETA. Quan ho diu...

BENITO. Sóc farmacèutic.

PERICO. Engany.
¿Vol juar-se en mi a fer píldores?
¡Vés, trau un pilot de fang! [33]

BENITO. ¡Este home me té podrit! 245

PERICO. Pregunta-li tu què sap.
Fer roïdo en lo morter,
i pare usté de contar.

BENITO. Oixca; [34] jo no li autoritze
a ningú eixes llibertats, 250
i a [e]spaiet, que a mi me munta
molt prompte la mosca al nas.

PERICO. ¿Vol que li abaixe en seguida?
Agarre un pilot d'espart,
i escure's les pantorrilles 255
hasta que brolle la sang.
¿A que tampoc hu sabia?

BENITO. Pepa, tornaré acabant,
no vullc que apure la meua
pacència este... afaita-gats. 260

PERICO. ¡Mi querido Opodeldoch! [35]

BENITO. *[A Pepeta]* Jo li hu diré al seu papà. *Vase foro.*

PERICO. ¡Adiós, ingüent de tomata!
Pues ell se'n va més cremat
que un cabo de realistes. [36] 265

PEPETA. *Ojalá* no torne mai.
¿Ha vist vosté a Micalet?
Ja sabrà la novetat...
Jo estic en un desespero.

PERICO. Tonta, tu te casaràs 270
en ton cosí; el tio Perico,
quan s'empenya... ix a un costat.

ESCENA VI

Dichos, Bertomeu y Salvadora [j] *por la derecha.*

BERTOMEU. ¿Qui estava ací pegant crits?
SALVAORA. Fill, ¿no veus a ton germà?
PEPETA. És que el tio, al boticari
una xansa li ha gastat.
SALVAORA. Com les coses d'esta casa
les pren a la bufonà...
És molt graciós.
PERICO. Tu pareixes
la cotorra d'Alaquàs.[37]
Xe, m'han dit que se tracteu
en un sabio. ¿És veritat?
SALVAORA. Prompte li han dut la notícia.
PERICO. ¿Qui és eixe sabio tan gran?...
BERTOMEU. És un jove... de carrera.
SALVAORA. D'instrucció i de calitat.
PERICO. Jo no el conec, mes des d'ara
m'ajue dos mil reals
que és un Sèneca de porxe.[38]
SALVAORA. A ell pocs li guanyaran
a juar-se els mils... de boca.
PERICO. En vore'l jo se sabrà...
BERTOMEU. Xe, no juem en lo duro.
PEPETA. Micalet l'haurà enguixcat.
PERICO. Veremos al Salomón
d'Alcora.[39]
SALVAORA. Ja es ve fisgant.[40]
BERTOMEU. Perico, no anem en xanses.
SALVAORA. Tu a tot lo món fas igual,
i és menester distinguir...
BERTOMEU. *[Apart]* Si Sabino en mon germà
s'encontrara, no cap dubte
que s'escamava a l'instant.
¡I ell quedà en vindre a estes hores!
[Alt] ¿Toquen?...
SALVAORA. No.
BERTOMEU. ¿Tu has almorzat?
PERICO. No, però he pres xocolate.
BERTOMEU. Entonces tindràs desmai.
Xiqueta, vés en ton tio

i trau-li...

PERICO. Deixa, no cal.

SALVAORA. *[Apart]* Trau-li els fetges. Quin escrúpol
d'enviar-lo a passejar. 310

PEPETA. Tio, vinga.

PERICO. S'empenyeu;
pegaré un mosset, avant.

Vanse Pepeta y Perico por la izquierda.

SALVAORA. Els dimonis me se'n porten.

BERTOMEU. Filla, jo per evitar
que es trobe en l'atre... ¡Sabino! 315

Viendo aparecer a Sabino por la puerta del foro.

¡Mira si em descuide un pam!

ESCENA VII

Dichos y Sabino.

SABINO. Señores, tinc el honor
de saludar a vostés. *Quitándose el sombrero y dejándolo sobre una silla.*

BERTOMEU. El honor és nostre. Assente's. *Ofreciéndole silla.*

SABINO. ¡Gracias!

BERTOMEU. Este cavaller *A Salvadora.* 320
és la persona notable
de qui jo sempre t'ha fet
tants elogis.

SALVAORA. Molt m'alegre...

SABINO. Favor que no me mereixc.

BERTOMEU. Ningú ignora que Sabino 325
és un verdader talent.

SABINO. Tinc estudiat... he llegit
algo...

SALVAORA. Nosatros també
hem tengut a la lligenda
molta afició.

BERTOMEU. Com a que és 330
la font...

SABINO. Jo tinc un cabàs
ple d'entregues[41] i papers.
Per supuesto, ara no llixc

novel·les. Fa ja molt temps
me vaig tirar a la història. 335

SALVAORA. De la història se trau més.

BERTOMEU. Més suc; hui li deixaran
una història a ma muller.

SABINO. ¿Quin títul?

SALVAORA. Los siete infantes
de Lara.[42]

BERTOMEU. ¿Coneix vosté?... 340

SABINO. Pst...

SALVAORA. ¿Qui eren eixos?...

SABINO. Set lladres
que mataren en *Jaén*
l'any vint-i-dos.

BERTOMEU. Eso mismo. *Aparte a Salvaora.*
¡Pero qué memoria! ¡eh!

SABINO. Jaén, capital de su 345
provincia, situada en
la Andalucía.

SALVAORA. ¿És bonico?
¿Ha estat per allí vosté?

SABINO. L'he[h] vist en lo mapa.

BERTOMEU. Això;
en los mapes...

SABINO. I sabent 350
geografia...

SALVAORA. Eixes coses
són les que m'agrà saber.
A vegaes nomenen pobles,
i una ignora... Ara mateix,
si me pregunten l'Amèrica 355
per a on para, jo no hu sé.

SABINO. L'Amèrica és una part
del món.

SALVAORA. ¿I allí mai fa fred?

SABINO. Mai; ¿no veu vosté que està
en el polo Suro... est? 360
Perquè polos hi han dos:
U gelat i atre calent. *Meciéndose en la silla, resbala un pie de ésta.*

SALVAORA. A [e]spai.

SABINO. Casi caic d'espatles.

BERTOMEU. No s'agrunse. *Se levantan.*

SALVAORA. Vea usted.
Jo estava en que el polo era 365
una cançò.[43]

BERTOMEU. El polo és
lo que diu ací Sabino.
SABINO. Està a un extrem.
BERTOMEU. A un extrem.
SALVAORA. Serà per a on ix la lluna.
SABINO. La lluna, a on vosté la veu, 370
és un planeta.
SALVAORA. ¡Què coses!
BERTOMEU. Un planeta; lo mateix
ha ouït jo dir. Que li ataquen
per on vullguen: tot hu entén.
SABINO. Però parlant d'atre assumpt 375
que m'interessa molt més:
no he tengut el gust encara
de vore al preciós clavell... *Aparte, a Bertomeu.*
SALVAORA. Chico...
BERTOMEU. Ja estic... A Pepeta[i]
acabant la cridarem. 380
SABINO. Tenen vostés un pimpollo.
SALVAORA. Tantes gràcies.
SABINO. I es coneix
que a l'estudi té afició.
BERTOMEU. ¡Mucha!...
SABINO. Jo, a voltes la veig
assentà baix la cortina 385
llegint sempre algun paper.
SALVAORA. ¡Ah, sí! El col·loqui del nas,[44]
que li deixà un tio seu.
SABINO. Jo passe les nits sanceres...

ESCENA VIII

Dichos y el tío Perico por la izquierda.

PERICO. Pues senyor, tens un vinet... *Aparte a Salvaora.* 390
BERTOMEU. ¡Voto[j] va sanes![45] A l'últim...
SALVAORA. No li contestes a res. *Aparte.*
SABINO. El estudi a les persones
les acaba.
PERICO. Este deu ser
el Sèneca.
SABINO. ¿Qui dirà 395
que a penes tinc vint-i-tres
anys?

BERTOMEU. Tampoc ne manifesta...
SABINO. Casi no em queden cabells.
PERICO. Jo tinc en casa un monot[46]
jove, i està lo mateix. 400
BERTOMEU. Sacó la pesuña.
SALVAORA. En canvi
pot dir en molta altivés:
soy un hombre de talento,
¡qu'es un orgullo!
PERICO. I el fem,[47]
a banda.
SABINO. Eixa vanaglòria 405
la tinc.
PERICO. Jo, a vosté el conec;
jo l'ha vist en atre puesto
i no puc caure...
BERTOMEU. Està lleig
interrompir...[k]
SABINO. ¿Que m'ha vist?
¿A on?
PERICO. No caic... ¡Ah! ¡Ja hu sé! 410
Pintat en un catxerulo.[48]
SABINO. ¡Oi!
PERICO. ¡Cristo, quin pensament!
SABINO. ¡Eixa broma!...
BERTOMEU. El pren per atre.
PERICO. No, pues parlant formalment,
vosté ha dit que el tio Perico 415
és un ignorant complet,
que no sap més que col·loquis...
i quatre romanços vells.
SABINO. No m'agrà alternar en nesios.
PERICO. ¿Nesio?... Ací depositem 420
mil reals, a que sóc més sabio,
per tots estils, que vosté.
SABINO. La traça és de carabassa.[49]
PERICO. Dios guarde al melón d'Alger.
Jo em pose a fer-li preguntes 425
sobre coses diferents;
i el coll, si sap contestar
a ninguna.
SALVAORA. ¿Te pareix?
SABINO. ¿Què pot vosté preguntar-me
que jo no sàpia, innocent? 430
PERICO. Testimonis sou vosatros.
SALVAORA. ¡Home!...

BERTOMEU. Deixa-lo... Vorem...
PERICO. Fruta nueva os quiero dar,
la pregunta és de les bones.
¿En quin mes solen gastar 435
manco saliva les dones?
SABINO. Salida de pie de banco.[50]
PERICO. Vinga...
SABINO. Això, ¿qui hu pot saber?
PERICO. ¿I no hu sap? Home, en febrer,
que és més curt i parlen manco. 440
¡Vaig a fer-lo com un drap!
SALVAORA. Ací n'ouirem de grosses.
SABINO. Eixes coses...
PERICO. Eixes coses
són les que vosté no sap.
SABINO. Per supuesto, no me dol, 445
ni passaré moltes penes...
PERICO. ¿Què és lo que fa un burro a penes
el trauen a pendre el sol?
SABINO. Segons; si és de femater
rosegar del camp l'alfombra. 450
PERICO. Lo que fa un burro primer,
quan pren el sol, és fer sombra.
SABINO. Estil tan extravagant
és indigne del meu labio.
PERICO. Home, per a ser un sabio 455
hu dissimula bastant.
SALVAORA. Si el talent en això el fundes,
no cal que tan tou te poses.
BERTOMEU. Tu pregunta-li de coses
històriques i profundes. 460
PERICO. ¿Històriques? ¿Que ell sabrà
més història que sé jo?
Res; el gall de la Passió[51]
¿qui fon el que se'l menjà?
SABINO. ¡Ah! ¡Nesio! Si el gall aquell 465
era de coure. ¡Quin mestre!
PERICO. Pues por lo mismo, ¡ah, cabestre!
Se'l va menjar el rovell.
¡Mico el torne! Ja està groc.
SALVAORA. Jesús, quanta vanaglòria. 470
PERICO. ¿Vosté no veu que tampoc
sap una *jota* d'història?
SABINO. Massa s'atrevix a dir.
SALVAORA. Responga-li, que eixes tretes...
BERTOMEU. Clar... 475

SABINO. De les meues casetes
a l'últim em farà eixir.
Ja que per preguntes soltes
ha escomençat la porfia,
¿vosté sap geografia?
PERICO. Més que vosté trenta voltes. 480
SABINO. Ara em donarà un exemple.
PERICO. I al punt; jo no m'acobarde.
SABINO. ¿A on està el Vesubio?
PERICO. Aguarde.
El Vesubio... A on ha estat sempre.
SABINO. Xafe's la llengua, bonico. 485
PERICO. ¿Que és mentira, so cabota?
SABINO. ¿Com cabota?
BERTOMEU. En la xacota
te vas esmarrant, Perico.
SALVAORA. Tu voràs com se disgusta,
y luego en paguem nosatros. 490
BERTOMEU. Se'n pren massa...
PERICO. Xe, ¿vosatros
no sentiu olor a fusta?
Vaja seguint. *A Sabino.*
SABINO. Es en vano.
PERICO. Si jo sé més que un teòleg
pot saber; hasta d'astròleg 495
sé més que el Saragosano.[52]
SABINO. ¿Astròleg, vosté?
PERICO. ¿Se riu?
Nada, pregunte si vol.
SABINO. ¿Per què en l'hivern ix el sol
molt més tard que en l'estiu?[53] 500
PERICO. En l'hivern...
BERTOMEU. ¡Adiós, Peret!
SALVAORA. Ara ja pot amagar-se.
PERICO. Ix més tard, perquè fa fred
i té por de co[n]stipar-se.
SABINO. ¡Oi!
BERTOMEU. Estava persuadit 505
que alguna ne soltaria.
PERICO. ¡No sé jo d'astronomia,
i casi el deixe ajopit!
SABINO. ¡Qué ignoransia tan sopina!
PERICO. Home, xuple un canyamel:[54] 510
jo conteste sempre al pèl,
i vosté res m'endivina.[1]
SABINO. ¡Imbécil![m]

PERICO. ¡Séneca, tiembla!
¡Miren-lo: el tinc asombrat!
SABINO. ¿A mi, vosté?
PERICO. ¿En què li sembla 515
un mort a un camí arruixat?
BERTOMEU. Repara quina atra eixida.
PERICO. Totes tenen sis bemols.[55]
Li sembla en que no té pols.
SABINO. Hu anava a dir en seguida. 520
PERICO. Ni l'any que ve.
SABINO. ¡Vive Dios!
Ja me dóna este home guerra.
PERICO. ¿Quantes voltes pega un gos
abans de gitar-se en terra?
SABINO. ¿Quantes?...
PERICO. Rasque's la capsana. 525
SABINO. A més de quatre no aplega.
PERICO. Engany.
SABINO. ¿Pues quantes ne pega?
PERICO. Les que li dóna la gana.
SABINO. ¡Vaja a l'infern, maleït!
PERICO. ¿Vosté veu, sabio batzoles?[56] 530
Acabant diu que ha llegit.
Ni tampoc les beceroles.
SABINO. ¡Estic que brame!
BERTOMEU. En efecte;
xe, Pere...
SABINO. ¡Mal terremoto!
Pues home, m'ha eixit el loto, 535
trobant ací a eixe subjecte.
PERICO.[n] ¿En què li sembla?...
SABINO. ¡Un dimoni!
No hu sé. Me n'hauré d'anar.

ESCENA IX

Dichos y Micalet por el foro.

MICALET. Tio, que vaja a sangrar
en seguida al so Jeroni. 540
SALVAORA. Gràcies a Déu.
PERICO. Vaig. En casa,
¿què s'ha fet?
MICALET. Vint-i-dos barbes.
Atenga. *Hablándole aparte.*

SABINO. ¡Calla! ¿És barber?
Home, i vostés no avisar-me;
sostindre jo en ell polèmiques, 545
això ha segut rebaixar-me.
A mi ja me repugnava...
PERICO. ¿De veres? ¡Pos vaja un parte! *A Micalet.*
¿És oficial de fuster?
MICALET. Si el conec... Viu per lo Carme. *A Perico.* 550
PERICO. Vinga eixa mà; jo ignorava... *A Sabino.*
SABINO. De mi a vosté hi ha distàncies...
PERICO. ¿Cómo va de serraura,
mi querido borumballes? [o]
SABINO. ¡Señor mío, açò ja passa 555
de ratlla!
BERTOMEU. ¡Voto a Sant Jaume!
Perico, ¡t'has empenyat,
sinse dubte, en disgustar-me!
SALVAORA. ¿A tu et pareix, quina [e]scama?
¿Què dirà el sinyor?
SABINO. Jo calle 560
per prudència.
BERTOMEU. Que t'esperen. *[A Perico]*
PERICO. Me'n vaig. Adiós, saltafalles, [57]
que tienes lleno el caletre
de cabirons i de falques.
Adiós, que el tío Perico 565
t'ha de sacar un romanse.
SABINO. Cavaller, ningun naixcut
se burla en les meues barbes.
PERICO. Mare de Déu, si el seu cap
pareix un tauló de Flandes. [58] 570
Pesseu-ho bé.
BERTOMEU. En esta casa
s'han acabat ja les xanses.
PERICO. De risa em plorem els ulls. *Vase foro.*
SALVAORA. Al riu, al riu, a gastar-les,
gentola.
SABINO. Pot agrair 575
al respecte que me causen
vostés...
SALVAORA. D'açò no té culpa [p]
el meu senyor.
BERTOMEU. ¿Tu, què aguardes? *A Micalet.*
MICALET. ¿Que no s'afaita?
BERTOMEU. Este bèstia
sempre estaria afaitant-me. 580

MICALET. Pues no serà per la paga.
BERTOMEU. Vés-te'n, si no vols que et plante...
MICALET. A l'atra barba, li faig[q]
la cara com un Sant Llàtzer.[59]
BERTOMEU. Largo.
MICALET. De pensar que es queda 585
prop d'ella eixe botarate...

ESCENA X

Dichos menos Micalet.

SALVAORA. Bé se poden despedir
de xafar la casa esta.
SABINO. Preferixc tractar mil voltes
en un presidiari, crega'm, 590
a tractar en un imbècil.
Los nesios me desesperan.
Acostumbrat a les clàssiques
controvèrsies, en la esfera
trasendental y sientífica... 595
–que és a on se deprén i apega
lo bo– m'agrà discutir...
verbi grasia, sobre un tema
dels coneiximents humanos
del món.
SALVAORA. ¡Ouir-lo embelesa! 600
BERTOMEU. ¡Parla muy bien!
SABINO. Así es
que uno no comprende siertas
anécdotas especiales,[r]
que acusan poca mollera.
BERTOMEU. Ni mosatros.
SALVAORA. Ni la xica 605
tampoc. Una puntaeta... *A Bertomeu.*
SABINO. Però, ¿a on està eixe lusero
que el seu resplandor me nega? *A Salvaora.*[s]
BERTOMEU. Entra, i digues-li...
SABINO. Un instant.
Señores, quisá sorprenga 610
la meua declaració. *A Bertomeu, aparte.*
SALVAORA. Bertomeu...
BERTOMEU. Ara rebenta.
SABINO. Des de que tinguí la ditxa
de conéixer a Pepeta,

dec confessar-ho: el meu cor 615
s'abrasa d'amor per ella.
Sóc pobre, mes tinc ingeni,
i si mamprenc la carrera
de catedràtic d'història...

BERTOMEU. Lo será usté en toda regla. 620

SALVAORA. *[Apart]* ¡Caterdàtica ma filla!
¡Quin goig!

BERTOMEU. *[Apart]* A la baronessa
li hu escric ara mateix.

SABINO. Si ella me corresponguera,
i vostés no em rechasaren... 625

BERTOMEU. Per ma part...

SALVAORA. I per la meua...

SABINO. ¡Serà possible!

BERTOMEU. El talent
té gran atractiu, i a Pepa
deu vosté ser-li simpàtic.

SABINO. ¡Oh! ¡Felicitat immensa! 630

BERTOMEU. Corre dins i fes-la eixir;
marxa.

SALVAORA. Torne en seguideta. *Vase izquierda.*

ESCENA XI

Bertomeu, Sabino y, por el foro, Benito.

BERTOMEU. Mentres, jo a donya Martina
li hu escric. ¡Quina sorpresa
tan gran!

BENITO. ¿Hi ha permís?

BERTOMEU. ¡Benito! 635
[Apart][60] Malhaja, si de la seua
estampa...

BENITO. Tinc que parlar-li
sobre una cosa molt sèria.
Se tracta del tio Perico;
jo vinc a la casa esta 640
per el amor de la xica
per...

SABINO. ¿Què diu este babieca?

BERTOMEU. Pues amic, deixe's de vindre;
ma filla en vosté no pensa,
i és de baes...

BENITO. ¡Don Bertomeu! 645
¡Ni un rayo tan sec me deixa!
¡Vosté m'enganya! ¡Impossible!
BERTOMEU. Pues, vamos, per a que hu crega.
Ahí té vosté al preferit... *Señalando a Sabino.*
Jo, què vol...
BENITO. Oixca...
BERTOMEU. Tinc pressa. *Vase derecha.* 650

ESCENA XII

Dichos menos Bertomeu.

BENITO. Gran Déu, quin armut[61] d'acibar.
¿Quina toma ha segut esta
tan amarga? Esa mujer,
que a cullerotaes me fea
pendre el opi, que em tenia 655
encantat, ¡hui me desprècia!
¡M'abandona! ¡Tantes voltes
que jo li dia: Pepeta,
pe'a este dolient, vosté és una
posión anodina,[62] angèlica,[63] 660
antiespasmòtica, totes
les de la farmacopea!
Home, ¿i vosté és el que em roba
eixa eficaç revalenta?[64]
Conteste'm.
SABINO. ¿No li hu ha dit 665
son pare? Pregunta nècia.
BENITO. ¿Nècia? ¿Creu vosté triumfar?
SABINO. ¿I ensomiar-ho, siquiera,
pot vosté?
BENITO. Entonses será
la catástrofe tremenda. 670
SABINO. ¿Amenaces?
BENITO. ¡Ni vosté,
ni jo!
SABINO. No comprenc la idea.
BENITO. Ací se porta una lliura
de agua tofana,[65] se mescla
en solimán corrosivo,[66] 675
se fica en una botella,
y trago usté, trago yo,
al mig quart, requiam[t] eternam.

SABINO. ¡Cuidao, qu'el chiquillo es bruto!
BENITO. Quede's el canvi, so bèstia. 680
SABINO. No anem en estribotaes... [67]
BENITO. Pues a colps.
SABINO. ¡Este postema [68]
de boticari m'irrita!
BENITO. I vosté a mi me carrega.
SABINO. ¡Mire que li fique el puny!... *Amenazándolo con el puño cerrado.* 685
BENITO. ¡Mire que l'unfle si alena!

ESCENA XIII

Dichos, el tío Perico y Micalet por el fondo.

PERICO. Mfu..., mfu..., búscalo, xixet. [u] *Azuzándolos como a los perros.*
BENITO. ¡Mal senapisme! [69]
SABINO. ¿I encara
torna per ací?...
PERICO. Pareixen
sant Pere i sant Fluix. [70]
MICALET. ¡No és xansa! 690
BENITO. ¡Voto al moro Musa! [71]
PERICO. ¡Adiós,
intrépido calaguala! [72]
¿Què, se netegen molts pots?
¿Se pica molta mostassa?
¿Sabria fer-me un empastre [73] 695
que fóra de confiança?
BENITO. ¡Home, lo que jo faria
és donar-li botifarra!
¡Perquè és vosté l'Antecrist, [74]
Lusifer, en forma humana! 700
¡Baix l'espere! *A Sabino, marchando por el foro.*

ESCENA XIV

Sabino, Perico, Micalet y Pepeta por la izquierda.

PERICO. Me s'entoixa
que eixe ja no torna.

PEPETA. [*Apart*][75] ¡Calla!
¡Ací Micalet i el tio!
SABINO. Pepa: ¡si sabera l'ànsia
que tenia de parlar-li 705
atra volta, i d'admirar-la!
PEPETA. Gràcies.
PERICO. Ací tens a un sabio,
que jo li ha posat la pata
damunt.
SABINO. ¿Vosté?...
PERICO. ¡El tio Perico!
PEPETA. Tio, este jove té fama 710
de saber molt.
PERICO. ¿Ell?...
PEPETA. I és justa.
SABINO. ¡Inapreciable alabansa!
De quants elogis me fan,
ningú com eixe m'halaga.
PERICO. ¿Vols vore'l a redolons? 715
SABINO. ¡Tornarem a las andadas!
PERICO. ¿Què és lo que va, sinse moure's,
des de València a Russafa?
PEPETA. Això ho sé jo.
MICALET. I quansevol.
PEPETA. ¿Vosté no hu sap? *A Sabino.*
PERICO. ¿Ell? Aguarda't. 720
SABINO. Dec saber-ho.
PEPETA. Lo que va
sinse moure's a Russafa
és el camí.
MICALET. Pues Pepeta
no ha estudiat en Salamanca.
SABINO. ¿Un atre apunt?
PERICO. ¿Quina nota 725
de la solfa és la més alta?
SABINO. ¡Què pregunta! El do.
MICALET. Mentira,
que és el sol.
PERICO. Home, ¿i li guanya
mon nebot?
SABINO. Però, ¿a eixe xic
que l'importa?...
PERICO. ¿Una campana, 730
en què li sembla a unes calces?
SABINO. ¡Otra!
MICALET. En no res.

PERICO. Xe, tu calla.
MICALET. Sabios com ell...
PERICO. ¡A rascons
està desfent-se la calba!
SABINO. Però ¿vosté se proposa 735
seguir molt temps eixa marxa?
PERICO. Quatre anys només, per a fer-li
cent preguntes en setmana.
SABINO. ¿Quatre anys?
PERICO. ¿Al tio Perico,
vosté no el desafiava? 740
PEPETA. Jo el fea de més alcansos.
SABINO. Pepa, eixe agravi me mata.
El seu papà li pot dir
si tinc jo lletres i labia.
PERICO. ¿Labia vosté? Quatre[v] duros 745
a que no diu:

cuando las habas, hebas, hibas, hobas,
hubas, están madaras, maderas, madiras,
madoras, maduras, fan un sac, un sec,
un sic, un soc, un suc, que me l'angalc, 750
que me l'anguelc, que me l'anguilc,
que me l'angolc, que me l'angulc

¿Eh? Ja el tens fet una estàtua.
PEPETA. ¡Pues ell tampoc hu sap dir!
SABINO. Senyora, ¿i això li estranya? 755
PEPETA. ¡Si no sap res! ¡Dóna risa
vore-li fer eixa cara! *Riéndose.*
M'ha dut marro;[76] està molt llunt
de ser lo que em figurava.
SABINO. Pepeta, vosté examine'm 760
en coses de més substància.
PEPETA. Jo no sóc mestra.
SABINO. Pregunte'm
si vol...
PERICO. ¿A quina paraula
del Padre Nuestro se planten
les xufes en Alboraia? 765
SABINO. ¡Al bordell![77]
PERICO. Home, quan diuen
«así en la tierra».
SABINO. ¡Em socarra!
Qui s'ha equivocat sóc jo,
mig per mig. ¿I vosté alaba

les preguntes que fa este home? 770
Si son todo burricadas.

PERICO. Per lo mateix li les faig[q]
a un burro.

PEPETA. ¿Veu com té gràcia?

SABINO. ¡Moltíssima! Estic que bufe.
¿Qui em temptà vindre a esta casa? 775

ESCENA XV

Dichos y Bertomeu por la derecha, con una carta en la mano.

BERTOMEU. Demà a estes hores, ja llig
donya Martina la carta.
¿Perico atra volta?

SABINO. El meu
sombrero. *Buscándolo.*

BERTOMEU. ¿Que està de marxa?
Home, ¿quina pressa?

PERICO. Deixa'l. 780
Té que anar a la Peanya[78]
a estudiar uns revoltons.[79]

BERTOMEU. ¿Fon l'entrevista simpàtica?

SABINO. ¡Si ací seguira venint
dos dies, m'encangrenava! 785
Renegue del tio Perico,
d'eixe xic, d'eixa xavala.
¡Renegue de tots vostés!
¡Aquí no hay más que ignoransia!

BERTOMEU. Poc a poc... Este dimoni... *Señalando a Perico.* 790

ESCENA XVI

Dichos y Benito por la puerta del foro.

BENITO. Amic, ¿abaixa o no abaixa? *A Sabino.*

SABINO. De vosté és la joia.[80]

BENITO. ¡Sielos!
¿Què diu?

SABINO. Bon profit li faça. *Vase foro.*

BERTOMEU. Benito, vosté és un home
de bien.

BENITO. Si a mi m'estranyava... 795
BERTOMEU. ¿En el amor sempre firme?
PEPETA. Sempre.
PERICO. Adiós, gripa [81] y artánica. [82]
BENITO. ¡Mala sombra! ¡Me retracte,
no puc en esta cantàrida! [83] *Yéndose precipitadamente.*
BERTOMEU. Home, atenga...
BENITO. ¡Preferixc 800
una corda i una [e]staca! *Vase por el foro.*
BERTOMEU. Si no fores mon germà,
jo crec que t'afosilava.

ESCENA ÚLTIMA

Dichos y Salvadora por la izquierda.

SALVAORA. ¿I açò?
BERTOMEU. Els pardals, avorrits,
s'han escapat de la gàbia. 805
SALVAORA. ¿Sabino?
BERTOMEU. I el boticari;
els dos.
PERICO. Sèneca i *Jalapa.* [84]
SALVAORA. ¡Después d'haver fet el mal,
aún se ríe el... soisida!
PEPETA. Però vostés se sofoquen; 810
¿pues que jo acás el volia?
BERTOMEU. ¡Sabino! ¡Un xic de carrera!
PERICO. ¡Ya lo creo, brillantísima!
Calfant la cola i fent falles
estarà tota sa vida. 815
SALVAORA. Tu, per culpa de ton tio,
digues que et quedes fadrina.
PERICO. Ella es casarà en el home
que pot ser la teua ditxa. [w]
SALVAORA. Sempre serà Micalet. 820
MICALET. Ave Maria Puríssima.
SALVAORA. ¿Veus com ells se conjuminen?
BERTOMEU. Però açò clama justícia.
¿I en què compta?
PERICO. Li transpasse
jo la meua barberia. 825
Discípul del tio Perico,
tiene la mano tan fina

pe'a portar una navaixa
com pe'a fer una sangria.
Talla cabells, trau quixals, 830
i quan s'oferix li aplica
quatre colps de sangoneres
al mateix sol de migdia.
Posat al front d'una casa,
si te pareix poca mina... 835

MICALET. Tio...

PEPETA. Pare...

BERTOMEU. Tu, ¿què dius? *A Salvaora.* [x]

SALVAORA. Que mentre Perico estiga
ficat en lo joc, no et faces
ninguna il·lusió.

BERTOMEU. Pues mira,
caseu-se.

PEPETA. ¡Tio Perico! 840

MICALET. ¡Vosté mos torna la vida!

PERICO. Quan se presente atre sabio
como Serraura, [85] avisa'm;
que endevinalles, encara
ne tinc una retafila. 845

BERTOMEU. Guarda-te-les.

SALVAORA. Fes favor...

PERICO. Xecs, esta per despedida.
¿Per què els autors [y] i els còmics
tenen canguelo
i tremolen al vore 850
prop a un sereno?
És molt sensillo:
perquè tots los serenos
porten un pito.
¡Nomenar-lo en mal[a] hora 855
me s'ha ocurrit!
Però vostés no els usen
mai per a mi;
pues casi sempre
bondadosos me donen 860
dos palmaetes.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A *A i B*: *pieza bilingüe, original y en verso.*

[b] A *A i B*: *con una persona digna. / De talento, de instrucción...*

[c] A *A i B* aquest forma verbal apareix com a passat.

[d] A *A i B*: *Vase puerta derecha.*

[e] A *A*: *cuatro.*

[f] A *A i B*: *Dichos y Bertomeu.*

[g] A *A i B*: *Vase.*

[h] Esmenem *ha* per *he* per tal de facilitar la lectura.

[i] A *OC*, aquest *A Pepeta* figura entre paréntesi, com si es tractara d'una acotació, amb la qual cosa al vers li manquen quatre síl·labes. Li les restituim, doncs, tot seguint *A i B*.

[j] A *B*: *Vota.*

[k] A *B*: *interrumpir.*

[l] A *A*: *endevina.*

[m] A *A i B*: *imbésil*, mentre a OC apareix *imbécil.* Tot considerant l'ortografia de l'autor, malgrat el fet que el personatge de Sabino parla normalment en valencià, aquest *imbécil* d'OC s'haurà d'interpretar com a castellà.

[n] A totes les edicions, aquesta rèplica la diu Bertomeu, però ens sembla una incoherència, perquè qui fa sempre les preguntes dels acudits i les comparances a Sabino és Perico, no Bertomeu. En l'exemplar d'*A* que hem pogut consultar a la Biblioteca Universitària de València, el nom del personatge apareix ratllat i esmenat a mà per *Perico.* En la nostra edició, doncs, seguirem el mateix criteri.

[o] A *A i B*: *burumballes.*

[p] A *OC*: *D'açò ne té la culpa.* La utilització de l'article fa hipermètric el vers. Preferim, doncs, *A i B*, per presentar la forma que ofereix la mesura correcta.

[q] Esmenem *faç* per *faig* per tal de facilitar la lectura.

[r] A *A*: *espesiales.*

[s] A *A i B*: *A Salvadora.*

[t] A *B*: *requiem.*

[u] A *B*: *xiquet.*

[v] A *A*: *Cuatro.*

[w] A *A i B*, Perico diu a Salvaora, tot referint-se a Pepeta: *Ella es casarà en el home / que pot fer la seua ditxa.* A OC aquest *fer la seua ditxa* (de Pepeta) es converteix en *ser la teua ditxa* (de Salvaora). Ens hem determinat, doncs, per aquesta darrera lectura, que ens sembla molt més ambígua i interessada que la primera.

[x] A *A i OC*: *A Salvaora.* Unifiquem, tot seguint *B*, en *A Salvaora.*

[y] A *OC*: *[e]ls autor*, en lloc d'*[e]ls autors*. Es tracta, òbviament, d'una errada.

NOTES CRÍTIQUES

[1] «Dos teatros nuevos van a dar cabida también al sainete valenciano. Uno es el teatro-café al aire libre de la calle de Ruzafa. Allí, el 22 de octubre, estrena *Jeroni i Riteta* y otros. Este teatro sufre una gran transformación al cubrirlo y darle la estructura actual. Se inaugura el 15 de septiembre de 1880 con la pieza de Escalante *Els novios de ma cunyà.*» Rafael Ferrers, *o.c.*, p. 94. Sobre aquest teatre v. n. [2] a *Una sogra de castanyola.*

[2] L'acceptació que gaudia el teatre d'Escalante era ja, per aquells, molt gran. Bona prova és que amb aquesta obra l'autor fa *doblet*, ja que s'estrena la mateixa nit que es presenta, també per primera volta, altre text seu, *Mentirola i el tio Lepa*, a l'escenari del Teatre Principal de València.

[3] Loriguilla és un municipi de la comarca dels Serrans, situat als estrets del Túria, al curs mitjà d'aquest riu.

[4] El Passeig de la Petxina, així denominat per la forma d'un gran de pedra que s'hi va plaçar, voreja el llit del riu Túria, limitant amb una part del Barri del Carme, la compresa entre els carrers de Na Jordana i Salvador Giner.

[5] *Revoltó*: biga que va d'una jàssera a una altra o d'una jàssera a la paret (*DCVB*).

[6] *Peanya*: conjunt de fusta amagatzemada, i el mateix magatzem on esta amuntegada la fusta per a la venda (*DCVB*).

[7] *Fer lliga*: congeniar, tenir bona relació dues persones.

[8] V. n. [6] a *El tio Cavil·la.*

[9] V. n. [36] a *Fugint de les bombes.*

[10] *Moïna*: disgust, irritació (*DCVB*).

[11] *Enrònia*: error, idea falsa i pertinaç (*DCVB*).

[12] *Prendre els comins* a algú: cobrar-li malevolença, prendre'l de mal ull (*DCVB*).

[13] *Fisgó*: usat amb valor de *burleta.* V. n. [8].

[14] *Amotinar*: és paraula castellana, que significa «perturbar los sentimientos» (Martín Alonso, *Diccionario del Español Moderno*); és a dir, inquietar o torbar.

[15] Tot i que no s'indique al text, sembla evident que aquesta rèplica és un apart.

[16] V. n. anterior.

[17] El sentit de la frase no és que *això* (la saviesa del nou novi de Pepeta) *no s'haja vist*, és a dir, no s'haja pogut comprovar, sinó que aquesta saviesa és *de les que no s'han vist* mai, de tan gran com és.

[18] *Pit*: els sentiments d'una persona.

[19] Resulta, si més no, extravagant aquesta exclamació de Micalet. ¿Qui és aquest *otro Dios* a que es refereix el personatge? ¿O es tracta únicament d'una llicència retòrica per tal de completar les síl·labes que li manquen per acabar l'octosíl·lab? La qual cosa no deixa de ser estranya, perque l'octosíl·lab és un vers fàcil, i només li cal un adjectiu bisíl·lab per concloure'l, i n'hi ha molts, alguns ben corrents i molt més apropiats que aquest: *alto, santo, dulce*, etc...

[20] *Adiós, Madrid*: «exclamación de sobresalto, equivalente a «¡adiós!» que se profiere cuando ocurre algún contratiempo, como la caída o la rotura de alguna cosa» (*DUE*).

[21] *Sèneca*: es diu comuntment d'una persona dotada de molta saviesa sobre la vida, en record del filòsof hispano-romà d'aquest nom, nascut a Còrdova al voltant de l'any 4 d.C., i mort a Roma l'any 65, sota el regnat de Neró.

[22] *Afixca*: afegisca.

[23] V. n. [27] a *El tio Cavil·la.* Cal dir també que Escalante usa freqüentment aquest adjectiu referit a *ulls*, que es converteixen així en quelcom semblant a *provocadors*, és a dir, capaços de moure pendències entre els homes.

[24] *Flors cordials*: aquelles que serveixen per fer preparacions medicinals que activen les funcions del cor.

[25] *Triaca*: «metafóricamente vale remedio de algún mal prevenido con prudencia o sacado del mismo daño» (*DA*).

[26] Les *píndoles d'Holloway* eren un poderós laxant. Aquestes píndoles juguen un paper molt

destacat a la peça còmica del dramaturg català Frederic Soler, *Pitarra* (1839-1895) anomenada justament *Les píndoles d'Holloway o la pau d'Espanya* (1860) i que tracta sobre la guerra d'Àfrica.

[27] És a dir, xarop rebaixat amb aigua i filtrat.

[28] *Pectoral*: preparació que serveix per curar les afeccions del pit.

[29] *Regalíssia*: planta lleguminosa, de l'espècie *Glychyrrhiza glabra*, l'arrel de la qual produeix un suc dolç i aromàtic, usat en medicina com a pectoral.

[29b] *Melrosada* o *melrosat*: mel batuda amb aigua de roses i bullida fins a adquirir consistència de xarop (*DCVB*).

[30] *Belladona*: planta de la família de les solanàcies, de nom botànic *Atropa Belladona*, molt verinosa, de la que s'extrau l'atropina, substància utilitzada en medicina com a antiespasmòdic i relaxant.

[31] *Torna-li la trompa al xic*: frase popular, no recollida al *DCVB*, extreta d'una cançó i que s'usa per manifestar desgrat quan l'interlocutor insisteix en un tema que resulta molest o inacceptable. Equivaldria, si fa no fa, al castellà «tijeritas son».

[32] *Basilicón*: «ungüento que hacen los boticarios que por ser precioso llaman también Regio, que es lo mismo que Basalicón [*sic*]» (*DA*).

[33] *Pilot de fang*: massa compacta de fang, que els xiquets usen com a projectils en els seus jocs i es llancen els uns contra els altres.

[34] Cal llegir aquesta forma verbal com a bisíl·laba; altrament, el vers seria hipermètric.

[35] *Opodeldoch*: es refereix al *bàlsam d'Opoldedoch*, antic preparat medicinal obtingut dissolent sabó d'oli d'oliva en alcohol de 80° i afegint-hi càmfora, amoníac i essència de farigola i romaní. És anomenat també liniment de sabó camforat, i és emprat en friccions i com antiespasmòdic i calmant (*GEC*).

[36] *Reialista*: nom amb el que foren coneguts, a partir de les corts de Cadis, els defensors de l'antic règim i, per tant, contraris a la Constitució del 1812 i a la soberania popular. També anomenats *absolutistes*, després de la insurrecció contra el règim constitucional (1822, formació de l'anomenada *Regència d'Urgell* i posterior invasió d'Espanya per les tropes de la Santa Aliança, conegudes popularment com els *Cent Mil Fills de Sant Lluís, el 1823*) *i dels avalots i la guerra dels Malcontents* a Catalunya (1827), els seus seguidors, derrotada definitivament la causa per la que van lluitar, forniran la base social del carlisme (*GEC*).

[37] *La cotorra d'Alaquàs*. Personatge tradicional que no hem pogut documentar.

[38] *Sèneca de porxe*: sobre el significat popular del mot *Sèneca* ja hem parlat a la n. [21]. La qualificació *de porxe* equival a ser una cosa o persona falsa, de pega, que pretén aparentar allò que no és. Guarda relació amb les representacions teatrals populars fetes als porxes de les cases de veïnat, on s'interpretaven obres importants o conegudes, fins i tot de tipus tràgic, amb uns recursos limitats i un repartiment impropropi (V. l'obra del mateix Escalante *El trovador en un porxe*). Així és dirà, per exemple, *un Tenorio de porxe*, amb un sentit si fa no fa semblant a *furri*, es a dir, fals, dolent, que no serveix.

[39] *Salomó d'Alzira*: popularment es diu *Salomó* –com en el cas de la n. [21], tot i que allí referit a *Sèneca*– a una persona de gran saviesa, en record del rei d'Israel (c. 1000-932 a.C.) del mateix nom, al qual la tradició bíblica atribueix la redacció de diversos llibres sapiencials. L'afegit *d'Alzira* té, ací, el mateix valor ridiculitzador que el *de porxe* dit abans de Sèneca, segons s'explica a la nota anterior.

[40] V. n. [6] a *El tio Cavil·la*.

[41] *Entrega*: cada quadernet o fascicle que forma part d'un llibre en publicació i que es lliura regularment als subscriptors. En aquest cas es refereix a les *entregues* dels *fulletons*, novel·les que es publicaven als periòdics, en la part inferior d'una pàgina, i que després es podien retallar i relligar, per tal de formar un llibre.

[42] *Los siete infantes de Lara*, personatges situats a meitat camí entre la història i la llegenda, van viure a Castella, en la segona meitat del segle X, en època del comte García Fernández, i eren fills de Gonzalo Gustios i Sancha Blásquez. La seua vida figura minuciosament descrita a la *Crónica General* del rei Alfons X, segons la qual el menor dels infants, Gonzalo González, donà mort per unes ofenses a Alvar Sánchez en la boda de donya Lambra, cosina d'aquest, amb Ruy Blàsquez, oncle dels de Lara. Donya Lambra feu, per venjar-se, que el seu marit enviàs Gonzalo a Còrdova on caigué prisioner dels musulmans, la qual cosa originà la mort posterior de tots els germans en una traició i la tramesa dels seus caps tallats a son pare. Sobre aquest tema van escriure, entre altres, Juan de la Cueva, Lope de Vega, el Duc de Rivas, etc.

[43] *Polo*: «cierta danza y canto popular de Andalucía» (*DUE*).

[44] *El col·loqui del nas* és un dels col·loquis més famosos des de l'últim terç del segle XVIII, i va conéixer freqüents reedicions. Sobre els *col·loquis*, v. n. [16] a *El tio Cavil·la*.

[45] *Voto va sanes* per *Voto a sanes*, segurament per necessitats mètriques. *Sanes* es el plural castellà de *san*, i s'utilitza només en les exclamacions.

[46] V. n. [29] a *Una sogra de castanyola*.

[47] Vol dir que el fem –la recollida del fem, en especial el dels cavalls dels estables de les cases benestants, que feien els llauradors de l'horta– s'havia de comptar o es pagava a banda. Ridiculitza els pretesos aires de grandesa del personatge.

[48] En el paper del catxerulo s'acostumava a pintar rostres o imatges còmiques.

[49] *La traça és de carabassa*: frase popular que s'aplica a un meló quan es sospita pel seu aspecte, abans d'encetar-lo, que no eixirà bo. Per extensió, es diu també de les persones o les situacions.

[50] *Salida de pie de banco*: «salida de tono» (*DUE*).

[51] El gall que va cantar tres voltes arran de les tres negacions que feu del Crist l'apòstol Pere i que la tradició diu que era el gall que coronava un penell (per tant, un figura de gall, feta en metall).

[52] Almanac amb prediccions climatològiques referides a l'agricultura, relació de fires i mercats d'Espanya, i altres aspectes del folklore, fundat per don Mariano Castillo y Ocsiero, i que encara continua editant-se.

[53] Aquest vers és hipomètric.

[54] *Canyamel*: troç d'una canya de sucre o canya dolça, que es xucla.

[55] *Tindre sis bemols*, o simplement *tindre bemols*, ser una cosa molt difícil.

[56] *Sabio batzoles*: un *batzoles* és un beneitot, curt d'enteniment o de voluntat (*DCVB*).

[57] Li diu *saltafalles* perquè és un fuster, i els fusters feien el dia de Sant Josep, el seu patró, grans fogueres amb tot el material de rebuig que havien emmagatzemat als seus tallers durant l'any, fogueres que seran antecedent de les falles actuals. Els xiquets –i molts adults– tenien el costum de saltar per damunt d'aquestes fogueres, i d'ací l'adjectiu.

[58] *Tauló de Flandes*: suposem que és una mena de fusta nòrdica.

[59] *Com un Sant Llàtzer*: en estat molt lamentable, sobretot ple de ferides o contusions (*DCVB*).

[60] Aquesta rèplica no figura com apart, però el sentit demana que així siga.

[61] *Armut*: mesura de grans, de capacitat variable segons les comarques.

[62] *Poción anodina*: es diu d'un medicament líquid que servesca per calmar el dolor.

[63] *Angèlica*: beguda purgant, feta a partir de la planta del mateix nom, pertanyent a la família de les umbel·líferes.

[64] *Revalenta*: aliment intensiu, format amb diverses farines, especialment de llentilla (*DCVB*).

[65] *Aigua tofana*: verí molt actiu, usat a Itàlia durant els segles XVI i XVII.

[66] *Solimán* –o sublimado– corrosivo: combinació, molt verinosa, de clor i de mercuri, que es presenta en forma de pòlvors blancs.

[67] *Estribotaes*: d'*estribot*, vers o cançò satírica (*DCVB*).

[68] V. n. [78] a *Una sogra de castanyola*.

[69] *Senapisme*: vol dir *sinapisme*, cataplasma feta amb pòlvors de mossa o altra substància irritant.

[70] *Sant Pere i sant Fluix*: suposem que el joc de paraules neix de l'homofonia entre Pere/pedra en llatí; equivaldria, doncs, a Sant Fort i Sant Fluix.

[71] Amb el nom de *Moro Mussa* és conegut popularment Musà ibn Nasayr (640-718) general àrab que participà, juntament amb el seu lloctinent Tarif, en la conquesta de la península ibèrica.

[72] Denominació burlesca, v. n. [22] a *El tio Cavil·la*.

[73] El personatge utilitza ací *empastre* per *emplaste*, ungüent que s'exten sobre un llenç i s'aplica sobre la part del cos malalta.

[74] Vol dir *Anticrist*, segons l'Apocalipsi de sant Joan, personatge enemic de Crist i perseguidor del cristianisme, que apareixerà poc abans de la fi del món.

[75] Tot i que no s'indica, és evident que es tracta d'un apart.

[76] *Dur marro*: resultar enganyat o burlat (*DCVB*).

[77] V. n. [43] a *Fugint de les bombes*.

[78] V. n. [6].

[79] V. n. [5].

[80] *Joia*: premi atorgat en una cursa, en un joc d'habilitat, en una competició qualsevol (*DCVB*). A la ciutat de València, concretament al llit del riu Túria, i a altres poblacions de l'Horta, foren tradicionals les *corregudes de joies*, cursa de cavalls muntats a pèl, el guanyador de la qual regalava la joia, generalment un mocador brodat, a la seua promesa.

[81] *Gripa*: suposem que es tracta d'una planta, ignorem si medicinal.

[82] *Artànica*: planta de la família de les primulàcies, que s'usa com a aliment per als porcs.

[83] *Cantàrida*: insecte coleòpter, emprat en farmàcia reduït a pólvores o ungüent, i amb efecte vesicatori. La tintura de cantàrida s'usa com a estimulant del creixement del cabell i com a afrodisíac.

[84] *Jalapa*: arrel purgant de la convolvulàcia *Exogonium purga* (*DCVB*).

[85] Li diu *Serraura* per causa de l'ofici de Sabino, que és fuster.